

ШОЪЛ ТАВЫСЫ

РЕСПУБЛИКАЛЫК
ЯМАГАТ-ПОЛИТИКАЛЫК ГАЗЕТА

ГОЛОС СТЕПИ

РЕСПУБЛИКАНСКАЯ
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

№ 16 (8652)

20 АПРЕЛЬ

2017 йыл

КИШИ ЮМА

КОБКЕК АЙЫ

1931-нши йылдан алып шыгады

21-нши апрель – ЕРЛИ САМОУПРАВЛЕНИЕ КУЪНИ

Кутлав

Ерли самоуправление органларынынъ, ваькилли органларынынъ сыйлы куллыкъшылары, муниципаллык службасынынъ ветеранлары! «Ногайский район» МО сизди Ерли самоуправление куъни мен кутлайды.

Бу куън россия календаринде босына белгиленмген: оны байрам куъни эсабында токтастырув бизим патшалыгьмыздынъ халкка энъ ювык ерли власть ваькилле-

ри куънле-куънлик этетаган маънели иске маъне беретаны акында айтады. Ерли самоуправление куллыкъшыларына айырым яваплылык тутув борышы салынган. Бизим исимиздинъ сапатлыгы ман байланыслы аьдемлер яшавынынъ дережеси эм район яшавшыларынынъ властьке сеними. Ерли самоуправление органларында куллык этув туьрли тармакларда кенъ билимлик барын, уьй-

кен яваплылыкты, дайым да оьз-оьзине тергев салувды эм шыдамлыкты талаплайды. Бу байрамды оьзиндики эсабында тек МО аькимбаслары эм район эм авыллар администрациялар куллыкъшылары туьвъл, муниципаллык район эм авыллар поселениелер Йыйынларынынъ депутатлары, гражданлык ямагат ваькиллери, белсен баславлары болган гражданлар да санамаса боладылар.

Аявлы ис йолдаслар, сизге берк ден савлыкты, кеспилик яктан оьсуьвди, мырадка етисуьвде берк турувды йорайман. Данъклы аьдейорыкларды сакланъыз эм армаган оьстиринъиз, бизим районымыздынъ шеиекейлениувине каратылган токтаслар ойласып кабыл этилинуьв исинде белсенли ортакшылык этинъиз!

Тынышлык сизге, наьсип эм онъайлык!

«Ногайский район» МО аькимбасы

К. Янбулатов

ТАБИАТ ЭМ БИЗ

Тазалык бизге бек керек

Язлыктынъ келуьви мен тоьгерек як буьрленди, яйнады, ярасыкланды. Сосы табияттынъ яйнавы бизим коьнгилди коьтерди. Куьнлердинъ яркыравы ман тоьгеректеги кокыс та куьшли коьринеди.

Яньыларда «село Терекли-Мектеб» СП МО етекшиси З.Аджиджаматовтынъ баславы ман А.Джанибеков эм Кадрия атындагы орта школаларынынъ 7-9-ншы классларынынъ окувшылары оькутувшылары ман бирге Терекли-Мектеб авылыннынъ орталыгын, паркын коькыстан тазаладылар: былтыргы япыракларды йыйдылар, сыпырдылар, каздылар. Олар дерислерден босатылып, тазалыктынъ каьрин шектилер. Солай ок, балалар оьзлерининъ эткен кыйыныннынъ баасын туьсирмей эм баскалар да сога эс этип йыйналган ерлерге кокыс тасламаслар деп сенемиз.

Н. КОЖАЕВА.

Суьврете: суботник мезгили.

ЙЫЙЫН

Тергевлер тек кырыннан юритиледи

Яньыларда Дагестан Аькимбасы Рамазан Абдулатиповтынъ етекшилиги мен Дагестан Республикасында коррупцияга карсылык этув бойынша комиссиядынъ куллыгын онълав бойынша йыйын болып озган.

Республикадынъ министрстволарында эм ведомстволарында ишки финанстергеви эм ишки аудити (биревге де бойсынмайтаган финанстергеви) коррупциядынъ алдын шалувда маънели алатлар болып саналатанын белгилеп, регион етек-

сырагыларын, солай ок колы астындагы учреждениелерге эм организацияларга каратылган ишки финанстергев эм аудит тармагынынъ йоклыгын аянлаган.

Йыйыннынъ катнасувшылары солай ок коррупцияга карсылык этув яктан билимлендирув тармагында коьрилетан шараларды ойластылар. Дагестан Республикасынынъ баспа эм информация министри

Рашид Акавовтынъ соьзи мен, республикалык коьлем информация амалларынынъ баспа эм электрон редакциялары дайым да коррупция фактлары, коррупциялык ыхтыяр бузувларды тергевлер эм солар бойынша шыгарылган суд карарлары акында гражданларга билдирип турадылар. Газеталар бетлеринде эм телеэфирде коррупцияга карсылык этув аьрекетибелсенли юритиледи.

ЧЕРНОБЫЛЬ ЕРИНДЕ

Атомлы баьле мен куьрескен

Бизим календаримизде куванышлы байрамлар ман бирге кайгылы эстеликли куьнлер де аз туьвъл. Солардынъ бириси – Радиация баьле-казаларында ян бергенлерди эскеруьв куьни.

Ол куьн 26-ншы апрельге, ер уьстинде энъ де казалы Чернобыль атомлы электростанциясы атылган куьнге келеди. Соннан бери энди ги 31 йыл оьтсе де, бу болып озган каза баьри дуьня аьдемлерине сак болынъыз, атом ман ойнаманъыз деп эсине салады.

Чернобыльден кайнап шыккан радиация оьлшемин кемитуьвде куллык эткен аьдемлер сырасында Ногай районынынъ Червленные Буруны авыл яшавшысы Эдуард Аскерханович Оразгулов та катнаскан. Ога мундагы ислерде 1985-1987-нши йылларда Совет Аьскер сырасында эр борышын толтырган аьсеринде ортакшылык этпеге туьскен. «Черно-

быльден яйылган атомнынъ увы бу яктардагы коьп авылкалаларды зарарлады. Кайдай ийги аллы-ясыл ерлер, емис бавлар, эгин кырлар заяланды! Сондай кыйынлы заманда Чернобыльге сав элимизден келген баьри регионлардынъ яшавшылары коьмекке кол создылар. Бузылган атомлы реактордынъ уьстине саркофаг салынды. Неше аьдемлер бу ислерде савлыгын йойдылар, нешевлер ян да берип кеттилер. Ол куьн элимиздинъ тарихинде онынъ кайгылы эм авыр бетлерининъ бириси болып саналады», – дейди Э.Оразгулов.

Аьскер сырасыннан кайтып келип Червленные Буруны патшалык заводында куллык этеди, Нальчиктеги СПТУ-да окуп, водитель кесписин алады. Аьел туьзип, ян косагы ман бирге уьш авьлетин асырап оьстирген, буьгуьнлерде уныклары да оьседилер.

Суьврете: Э. Оразгулов.

16-ншы апрельде – ПАСХА БАЙРАМЫ БЕЛГИЛЕНДИ

Ярык коьнъил мен

Пасха – ол Иисус Христостынъ (ислам дининде – Иса-пайхамбар) каты язаланганнан сонъ, кайтадан тирилуьвининъ сыйына деп токтастырылган бас христиан байрамы.

Пасхадынъ алдындагы куьн Ногай район орталыгы Терекли-Мектеб авылдынъ христианлар облигинде сога багысланган шара оьткерилди. Сол куьн мунда ерли право-

славие христиан динининъ ваькиллери йыйылдылар.

Тарумовка авылдан келген дин аьрекетшиси Павел окувлар окуп, мундагы столга салынган ерли христианлар Пасхага деп писирген аслары уьстинде тийисли дин аьдетин юритти. Муннан сонъ ол йыйылганлар ман бирге Кудайга куллык этув ниет пен керекли дин аьдетин оьткерди. «Пасха – ол христиан

динининъ энъ бас байрамы. Христос ердеги аьдемлер уьшин янын берип, оларга куткарылуьва йол коьрсеткен. Сол себептен биз де мунавдай ийги байрам куьнинде янларымызды кайтадан оьрлендирмеге керекпиз.

Баьринъизди де байрам ман! Сизинъ авылынъыз уьстинде тынышлык эм яхшылык дайым да саклансын!» – деди Павел.

БИЗИМ ХАБАРШЫ.

Рамазан Гаджимурадович Абдулатипов: «Тиллер коьп –ян бирев»

(Басы 15-нши номерде)
– А дагестан бирлиги,
неде сезиледи?

– Тарих яктан оьлшесе, йогары дережеге эр аьдемнинъ сыйы-оьрмети эм абырайы, солай ок кыскажкыдынь намыслыгы салынган. Ондай зат баьри халкларда да бар, ама мунда, Дагестанда, мага коьре, ол зат йогары дережеге салынган. Бар бизде мундай аньлам – «ях-намус», ол «сый, намыс, абырай» деп коьшириледи. Ол дайым да биринши орында эди. Эм экиншиси: Дагестаннынъ баьри халклары уьшин, толайысы Кавказ уьшин каты аьел иерархиясы болган. Ата – ата болмага, ана – ана, кедеси – кезде, кызы – кыз болмага керек... Аьдеттеги маданияттагыдай, оьрсларда да солай болган. Тек Дагестанда ол зат аьли де орын табады! Бизим уллы шаиримиз Расул Гамзатов бу негизли ортак дагестанлык аньламлар акында «Конституция горца» – тавлы сыйынынъ айырым кодексинде кыскаша язган.

Оннан баска, дагестаншылар бир де бир-бирисин миллет белги бойынша «гайдырмаганлар», ондай аньламлар ман ойлав да эрши зат деп саналган. Аьли, оькиншке, ондай зат орын тапса да, дагестаншылардынъ коьбиси бугуьнде оларды айыплайдылар. Эгер аьдем оьзин соьйтип юргистсе, оны ман аманласпай турмага боладылар, оьз миллетининъ аьдемлери де.

Кавказ халклары, боьтен де Сырт Кавказдыклар – бир ердинъ аьдемлери. Биревлердинъ тамырлары Урарту патшалыгына кетедилер, баскалардыкы – Каспийге. Эм ол бир ок бирликтинъ туьрли этномаданиятлык туьзилелери. Олар бир-бириси мен сондай ды усаслы: касиетлери де, аьдет-йорыклары да, кайтип соьйлейтаганлары да, кайтип яшайтаганлары да...

– Аьр авылда да?

– Аьр авылда тувыл, аьр джамаатта. Мысалы, ети авыл – бир джамаат. Оларга карсылас, йылгадан сонъ – аьдемлердинъ кийими баска, олар баскаша соьйлейдилер... Бир кере, мен посол болганда...

– Таджикистанда ма?

Айие. Келди онда бир кере Владимир Владимирович Путин. Биз машина ман барамыз, ол мага карап: «Рамазан Гаджимурадович, Кавказ бойынша специалист эсабында айтшыньыз...» – деди. А мен ога яваплайман: «Владимир Владимирович, эгер сизге ким бол-

са да, «Мен – Кавказ бойынша специалист» деп, айтса – ынанманьыз. Онда аьр тавдан сонъ – баска Кавказ». Ама сонда да мен бир неше кере кайтаралап айтаман: ортак затлар кенем де коьп. Карашыньыз: кайтип бийийдилер! Кайтип йырлайдылар! Кайтип бир-бириси мен аманласадылар! Карашыньыз, кайдай тойлар... Кавказ халкларында, боьтен де Сырт Кавказда – 80 процентке, аьрисинде оьзиндики болса да, баьри зат ортак.

Дагестанда 33 тил эм тилдинъ 89 соьйлев йосыклары бар, ама сол тиллерге кири-сип басласанъ, олардынъ коьплерининъ тамыр негизлери ортак экенин билесинъ. Аьдемлер туьрли соьйлев йосыкларда тез соьйлеселер, олар туьрли тиллер болып коьринеди. Эм эгер мен оьз диалектимде соьйлесем, адабиат тилди билген аварлар мени аньламай коймага боладылар. Ама сонда мен дайым да айтаман: «Тиллер коьп – ян бирев». Бу дагестан, россия яны дайым да бизди саклайды, неге десе коьп карсыласлар аьллеринде де биз бир-биримиз бен соьгусувга сийрек барганмыз. Бек сийрек. Айырым давласулар, белки, болгандыр. Берк карсы турув, соьгусув – бирде. Давласув – ол дурыс йол тувыл, эм Кавказда дайым да ярасув аьдет-йорыклар, конакшылык орын тапкан.

– А кайсы дурыс?

– Мысалы, Кавказ соьгысы Кавказ халкларына карсы соьгис болмаган деп мен айтаман эм айтаякпан. Ол Иран, Турция эм Россия ара соьгис эсабында басланды илгерили геополитикалык мырадларга етисув уьшин. А дагестаншылар, баьри кавказшылардай болып, сол аьлдинъ аманаты болдылар.

– Тагы да миллет темасы ман байланыста. Аьлиги Россияда сиз биринши болып россия миллети акында китапти баспадан шыгардынъыз. Эм уьйкен россия политиклерден биринши болып россия миллети акында законды туьзуьвдинъ концепциясын яманлагасыз. Сиз баьриннен де узак «коьрдинъыз»: «Россия миллетининъ бирлиги акында» деп аьзирленяткан закон баска этилип аталайк деп билдирилген. «Из-за него-товности россия к вос-приятию понятия о единой нации», – деп айтты законопроектти аьзирлев бойынша исши туьркмининъ етекшиси академик Валерий Тишков. Сол сорав бойынша оьз позициянь-

ыз акында аьли де бир кере айтар ма экенсиз?

– Россияншылар аьзирлер эм бу аьлде олар юзлеген йыллар турадылар, ама сиз аньланьыз, бир ерде де миллет закон ман кепленмейди... Миллеттинъ кепленуьви – аьдемлердинъ (бир элдинъ гражданларынынъ) бирлесуьвининъ тарих аьрекетти. Эм бир миллет болув уьшин, бизге коьп затлар алмага керек: ортак тарихты, ортак белгилерди, ортак маданият аньламларды.

Мен Ленинградта патшалык университетининъ философия факультетинде оькыганда, Дмитрий Сергеевич Лихачевтан сорадым: «Дмитрий Сергеевич, айтшыньыз, орыс маданиятынъ маьнелиги неде?». «Бу бек кенъ сорав. Бу ерде айырым лекция оқымага керек. Ама сизге мен уьш соьз бен яваплайым: «Тек шам (свеча) янып турса экен...» Мине бу бир Тувган еримиздинъ, бирлик халкымыздынъ ярыгы эм йылуьлыгы миллетти туьзеди.

– Куьшли айтылган.

– Мен, оьзек те, философ, ама сол заманда айтылганнынъ маьнесин толысынша аньламадым. А ол аньлатты: «Маданият йылуьлыкты эм ярыкты алып бармага керек».

Биз бизим цивилизация аньламлар маьнелигин сезетаганамыз бек маьнели. Яде, Владимир Владимирович Путин айтканлай, – маданиятлык код. «Россия – тек эл тувыл, Россия – ол цивилизация», – деп те айткан ол. А цивилизация деген не зат? Онлаган маданиятлардынъ бирлесуьви. Орыслар баска халклар ярдамы ман оьзининъ уллы цивилизациясын туьзген. Эм 90-ншы йылларда мен тоьгерек болааган затларга караганда, мага бек авыр болааган эди. Сонъ мен 20 йыл узагында бир ок соьзлерди кайтаралап айтып турганман: «Орыс халкынынъ куьш-куват эм ань-акыл аьли эм илгериликлери мен бай-

ланыслы бизим элимиздинъ баска халкларынынъ куьш-куват эм ань-акыл аьли». Ол – негизли затлар ша!

Россия миллети мынь йыллар кепленеди. Мысалы, Киевская Русь халклар федерациясы болган. «Повесть временных лет» китабинде айтылады: «Русьте древляне, поляне, кривичи, вятичи эм «племена других язычей» яшайдылар». А орыс миллети кашан кепленген? Иван Грозный заманында. Неге десе ортакластырылган патшалык, каты биригуьв, «гражданство» деген кайдайды аньлам (эм сондай баска) орын тапкан. Сонъ Биринши Петр заманында баьри зат бардырылды.

Карашыньыз, орыс миллетининъ кепленуьви 14-15-нши оьмирлерге дейим барган. Кайдай узын болжал! Киевская Русьте «орыс ери» деген аньлам бар болган, ама орыслар деген миллет болмаган. А биз аьли туьрли халклар ваькиллериннен миллетти кеплемеге суьемиз, онынъ акында закон язып! Закон деген бар затты эсапка алмага керек, оны туьзбеге шалысув керек тувыл. Мен он йыл артта Думага «Россия Федерациясында халклар ара катнаслардынъ ыхтыярлык негизлери акында» деген законопроектти киргисткенмен, онда «россия миллетининъ кепленуьви акында» деген боьликти киргистпеге болады. Сонда энъ кызыклысы сол: бу ой-маслагатты меним оькытуьшым Михайлов этти. Соннан сонъ биз кайдайды болжалга бир-биримиз бен соьйлемей де юрдик, 30 йыл узагында дослык тутатаган болсак та... Мен оны оьпкелетпеге суьймеймен. Ол бу маьселе Путин уьшин де, савлай элимиз уьшин де актуальди экенин сезеди, эм сонынъ уьшин сонынъ баславшысы болды. Ама ондай затларды волонтаристтик йолы ман этпеге ярамайды! Бар ша ямагат оьрленуьвининъ дурыс законлары. Эм бар баска законлар – ыхты-

ярлы актлар. Бу бир ок зат тувыл. Социомаданиятлык яктан карав бек эскирген. Бизге гражданлык патриотизм негизинде бизим гражданлык усаслыкты, гражданлык бирликти шыдамлы беркитпеге керек. Туьрли халклар ваькиллери болганлай, биз – бир элдинъ гражданлары. Мине сол негизде россия миллетин кеплемеге керек болады, эм сонда бу миллеттинъ этномаданиятлык белгилерин мутпага ярамайды, илгериликке эсап этип, неге десе гражданлык миллет айырым эм терен маданиятты оьзи сийрек туьзеди. Басыннан алып ол зат этномаданиятлык бирликтинъ ыхтыяры. Биз болсак орыс маданиятыннынъ, татар маданиятыннынъ барлыгы акында ойласамыз, ама сонда россия маданияты акында айтамыз. А бу аньлам коьпке кенъ.

– Рамазан Гаджимурадович, байыр маьнелиги бар соравды бергим келеди. Сиз – регионнынъ аькимбасы, соьйтип бактынъызга коьре. Эгер политик болмаган болсанъыз, сиз кайдай кеспиди сайлар эдинъиз: врач, суьвретиши, философ? Сизде бу баьри яктан да оьнер суьлыбы бар ша? Яныньыз бан кайдай аьрекет пен каьрлер эдинъиз?

– Мине КПСС ЦК сырасына алганда, анама меним акында айтканлар:

«Ол уьйкен куьллыкта». Уьш класс билимлиги болган анамда, ама ол акыллы кыскажкы эди. Ол: «Бизим колхозда бригадир болып ислеген болса аьруьв эди», – деп яваплаган. Бир заманда мен айырым наьсипти – тувган уьй наьсипин, ата-анам касында, булак касында турмага болаякты йойганман. Сыйыр бузавлады деп, оньыска...суьйинеек эдим. Биз коьплеген суьйинишлерден айырыламыз, олардынъ маьнелигин аьлиги бизим цивилизацияда ызына дейим аньламаймыз. Ама эгер аьдем кайдай ды илгериликлерге адымламага суьйсе, ол бир затлардан айырылмага керек. Мине булакка басыньман суьньип болмайсынъ. Булак алдында тизге шоькпеге эм булак сувды тамшылап эринлер мен ишпеге керек. А тенъизде суьньимеге болады. Кенълик уьшин, аьдем маьнелигин белгилев уьшин, узак эм авыр йол уьшин... Ама соьйтип туьзилген бактым меним, наьсипли бактым. Оьзек те, ким суьймейди оьзининъ киши тувган ерин? Кайда болсам да, дайым да Дагестан акында наваьсызламанман. Кайда болсам да, мен дайым да онынъ

акында язганман эм дайым тувган уьйим акында айырым сезимге бийленип тура-якпан...

Ама менде уьйкен тувган ер – Россия бар, ол мага коьп зат берди.

– Бир де байланыс уьзилмеген ме?

– Бир де. Менде бир неше ятлавлар йыйынтыклары бар. Эм олардынъ коьплеген сыдыралары – Дагестан акында. Мен «Меним орыс халкым» деген биринши китабимди шыгардым. Сонъ – «Меним татар халкым», «Меним калмык халкым» эм сонъында – «Меним дагестан халкым». Биринши кере дагестаншылар тарихи бир халк, бир миллет тарихиндей болып каралады. Ога дейим дайым да язатаган эдилер: «Дагестан халкларынынъ тарихи. Бугуьн де мен бир дагестан миллет, россия миллет кесеги эсабында оьрленсин уьшин баьри затты этпеге шалысаман. Бу аьрекет енъил эм тез болааган тувыл, ама бек керекли. Боьтен де Дагестанда. Миллет оьрленуьв исинде биз арт каламыз. Бирерде биз ондай ой – бирлик ойы, ортак тарихти бардырув ойы етиспейди. Бизде бир де уьстинлик болмас, эгер биз авылларга, районларга, увак этносларга, джамаатларга боьлинсек, сонда дагестан, аталык бирлигимизди сезбесек. Германияда, айтпага, оьз заманында эки юзге ювык этнослар, этнос туьркимлер бар эди. Оларды сонъ аста-аста йок эттилер, баска соьз бен – бирлестирдилер. Орталык Россияда сондай болган. Меним ян косагым, мысалы, – поморка. Болган элимиздинъ сырт бетинде сондай халк. Ама олар коьпте орыслар болдылар. Ол – болмага керек тарих аьрекетти. Ама сонда да «суь ишпеге» болгандай оьз булагын сакламага эп болмага керек. Эм сонда тенъизге шыккандай эп болмага керек. А бизде бирерде булай болады: булак бар – тенъиз керек тувыл, тенъиз бар – булакты мутамыз. Тенъиз оьзи мыньлаган булаклардан туьзилетаганын мутамыз. Каспий тенъизине куйылааган уллы Эдил йылгасын булаклар азыкландырады! А оннан сонъ тагы да сорайдылар: а бизим бактымыз калай байланыслы. Бизге Кудай ман, табият пан, бакты ман, тарих пен язылган оьмирлер эм мыньлаган йыллар бирге болмага! Тагы да кайтаралап айтаман: бу тенъизде – мыньлаган эм россия, эм дагестан булаклары.

– Ама Каспий бирев.

– Айие, Каспий бирев...

Рамазан Гаджимурадович Абдулатипов: «Тиллер коьп –ян бирев»

– Рамазан Гаджимурадович, айтшыньыз: коьп балалы аьелде тербияланганыньыз Сизинь касиетиньызге себеплигин тийгистти ме?

– Оьзек те. Биревди де оьпкелетким келмейди, ама коьп балалы аьел аьдем менлиги кепленуьвине бек уйкен эм ийги себеплик этеди. Коьп балалы аьеллерден яман эм оьз-оьзлерин суьйген (эгоистлер) аьдемлер сийрек шыгадылар. Бизим аьелде тогыз бала бар эди, аьли сегиз калган... Эм мен бу дуняды оьзимнинь аданасларымсыз эм карындасларымсыз коьз алдыма келтирип болмаякпан. Биревлер тогыз бала – ол коьп деп ойлайдылар. Мага коьре, бу ерде «коьп» деген болмайды. Суьйим деген коьп болмайды. Оьзек те, бизим йынысымыз картаяды, бирерде аданаслар эм карындаслар авырыйдылар.

– Бирге тез-тез йыйыласыз ба?

– Оьзек те, йыл сайын 4-нши август куьнинде баьри кардаш-тувганлар тувган авылымызда йыйыладылар, мине 25 йыл узагында.

– Баьрисиде келедилерме, биревиде калмай?

– Баьри де. Бирев келмей калган болмаган, эсимде йок. Бизим йынысымызда йорыклар бек каты. Мысалы, мен бир кере баьрисин де йыйдым эм айттым: «Кеделер эм кызлар, мен сизге дайым да коьмек этемен. Институтларга, техникумларга туьспеге, куллык таппага ярдамласаман, сонынь уьшин уйкен аданасымнынь ыхтыяры ман (соьйтип этпеге керек) оьзимди бизим тайпамыздынь аькимбасы этип билдиремен. Эм эндигиси менсиз, мени мен соьйлеспей бизим йыныста бир зат та этилинмеге керек тувыл. Эгер ким ди бирев оьзин «баскаша» юритсе, мен оны бизим тайпадан кувып йибереекпен...»

– Бек каты?

– Оьзек те. Баскаша ярамайды. Эм армаган айтаман: «Мага 70 яс толганда, мен бу орынды баскага тапшырарман. Ама соьйтип мен коьпте, муннан 15-20 йыллар артта айтканман! (куьлемсирейди)... Оьткен язда биз меним 70 йыллыгымды белгилегенде, мен сол соьзлерди эсима алдым эм баьрисине де айттым: «Мине энди оьз борышларымды кишкей иним Раджабка тапшыраман, энди ол – йынысымыздынь аькимбасы. А

биз уйкен агам ман – Аксакаллар совети. Биз карыспай, бир зат та этпеге ярамайды...» А эгер маскарасыз айтсак, баьри уьшин яваплылык тутув – бек авыр зат.

– Тайпадынь аксакалы деген оьзек те, уйкен яваплылык. А сиз оьзиньиздинь атабабаларыньызды кайсы несиьлге дейим билесиз?

– Ол – атам, атайым Хаджимурат, уйкен атайым Али. Эм тагы да бирев – Гамзат. Болды, армаган билмеймен...

– Кардаш-тувганды эсте саклав маьнели, ама, белки, тек оларды да тувыл... Сиз коьп кере туьрли хабарласувлар барысында йылы соьзлер мен оьзиньиздинь биринши окытувшыньыз Варвара Ивановнады эскересиз. А тагы да кайдай окытувшылар болган сизде яшав бойынша? Тек окытувшылар да тувыл, а баска, сизге аьдем болып, кеспили аьдем болып кепленуьвиньызде ярдамласкан аьдемлер болган ма?

– Энь маьнелиси, бас деп мен оьз ата- анама разылыгымды билдиргим келеди. Бир кере анам акында хабарлаганда, мен мунавдай ойга келдим: биз тувганда, Алла-Таала барын билмеймиз ше, сол заманда бизге Кудай эсабында – анамыз. Ата-анадай маьнели баска аьдемлер – окытувшылар. Бир заманда, бала шагымда мен орман ишинен 3-4 шакырымлар являп юрип коньысы авылга мектебке баратаган эдим (бизим кишкей авылымызда мектеб йок эди). Билмеймен не уьшин, бизим авылымызда мага дейим уьш йыл эм меннен сонь уьш йыл узагында бала болмаган, боьтен де эркек бала, сонынь уьшин мени колдан туьсирмей коьтерип юргенлер. Эм мине мен мектебке барганда, онда бизде Хунзах районыннан Гашим атлы окытувшы бар эди. Разылыкпан эскеремен онынь акында. Варвара Ивановна да бар эди онда, коьп ийги соьзлер айтканман эм айтаякпан онынь акында. Сонь 3-нши класстан мен интернатка окувга коьштим. Онда да орыс окытувшысы бар эди. Ол ярлык юзли, яс кыскайа клы эди, онда дайым да сондай да ак коьйлек болатоган эди... Мине сондай менде эскеруьвлер меним яшавга карасымды кеплегенлер акында.

– Эм бай болып яшамансыздыр?

Кайда байлык! Бизим аьелимиз бираз оньайлы эид неге десе атамьз колхоз председатели болып куллык этетаган эди. Ама бир байлык та йок эди. Юмада бир кере, атамьз келгенде, шынты оьтпек (пекарнядан) ашайтаган эдик, а баска куьнлерде – тазаланган арпадан этилинген ун эм пыслакпан тамакланганмыз...

Буйнакск медучилищесинде окыйтаган заманда маг бир йылга деп коьйлек, баьпиш, шалбыр алатаган эдилер. Бир кере мен кедемнинь (ол 11-нши класста окыйтаган эди) касында бир неше косак кроссовкилерди коьрип, булай дедим: «Сенде не де бар. Мага болса йылда бир кере (август айыннан эндиги августка дейим) баьпишлер алатаган эдилер».

Ол сорайды: «Сен кимнинь кедеси эдинь? «Ярлы колхоз председателининь кедеси эдим. «Колхоз бизим сондай да ярлы эди...» – деп яваплайман. Ол мага: «А мен – Уллы Россиядынь толы ыхтыярлы посолынынь кедеси. Баскалыкты сезесинь ме?

Эндиги регионды етекшилев мен байланыслы сораьлар. Бар ма буьгуьнде Дагестанда Абдулатиповта ондай этип ойлайтаганды элита тек кеспилик белгилер бойынша кеплене ме? Бир затты баскадан айырмага бола ма? Командада позициялар туьрли болса, пайдалы политика бола ма?

Коьп аьдемлердинь дуняды аньлавы, бизге ювыклардынь дуняга карасы куьнде де, эртеннен кешке дейим кепленеди, сонынь уьшин сендей этип ойлайтаганлар акында айтув кыйын. Мен дайым да айтаман – команда. Ама сол

планда мендей этип ойлайтаганлар йокка эсап... Хыйлы болжал ишинде исте мен яьлгыз эдим. Бир нешевлер – мени мен келген аьдемлер, бир нешевлер – мени аньланганлар, ама калганлар – йок. Энь авырлысы сол тувыл ма – аньлап болувга етисуьв. Мага касымда оьзининь байыр карасы ман, ойы ман, ама Дагестанга, Россияга – суьйимлиги, аьдемлерге – яваплылыгы болган аьдемлер керек. Аста-аста мени яклавшылар табылды. Мага енйил, неге десе мен оьзим – халк арасыннан. Бир заманда коьштим мен пединститутынинь турак уйиннен, КПСС ЦК консуьлтанты, соньында ЦК... секторынынь заведующийи болдым. Ол, оьзек те, йогары дереже. Ама ян косагыма дайым да айтатаган эдим: «Сен пединституттынь турак уйине кайпага дайым да аьзир болып турмага керексинь». Буьгуьнде яшавым баскалай тувыл, булай туьзилгени бу аьл дайым да сакланар дегенди белгилемейди. Сонынь уьшин мен бир де куьнибурын келеектеги акында ойламайман... Билесиз бе, меним аьелим тавда бир ай турмай бир йыл да озбаган. Онда мен баьри аьллер туьзгенмен. Районымда меним коьмегим тиймеген бир аьдем де йоктыр. Оьз-оьзимди армаган мактамайым, ама тагы да айтайым: мен Дагестанга келгенде, меним куьн аьлиндеги сораьларым сол заманга шешилген эди. Келдим мен Дагестанды курмага. Ама баьрин бирден курып-туьзип болмайсынь. Мине мен, мысалга, 25 йыл узагында оьз авылымды ийги аьлге аькелуьв уьстинде каьрлеймен. 70 ясыма куллыктынь яртысы этилди: баьрининь уйлерининь тысын авыстырдым, тоьбелерине ярастырув куллыгын эттим.

Эм баьри затты да Москвада турып эттим! Тав басына ети шакырым ерге, бес авылга сув еткердим...

– Оьз карыжларыньыздан этпеге туьсти ме?

– Оьзек те. Дослар да коьмеклестилер, патшалык та, автомобиль йолын еткердим онда, авылымда йол да йок эди ше... Район орталыгына асфальт тоьселди. Кайда болган болсам да эттим бу баьри затларды...

– Рамазан Гаджимурадович, республикадынь авыл хозияьство тармагындагы уьстинликлер бек ийги. Ама тек сол тармакта тувыл ша ондай уьстинликлер?

– Уьстинликлер те агрокомплексте тувыл. Сиз РФ субъектлерининь социал-экономикалык оьрленуьв сырагыларды караньыз. Дагестан промышленностьинь оьрленуьви бойынша биринши орында! Коьрсетим – 138 процент. Экинши орында турган регионда – баьри 124 балл. Бар эди ме бизде онынь акында мырат доьрт йыл артта. Биз солай ок 2016-ншы йылда авыл хозияьство производствосын туьсирмедик. Тек бир мысал: парниковый хозияьстволар туьзуьв бойынша 4 йыл ишинде – 38 кереге арттырылуьв! Валовой регион продукты (ол регионнынь негизли коьрсетимлерининь бириси) ызгы 5 йыл ишинде Дагестанда эки кере арткан. Мен Дагестанга келгенде, биз 23 млрд. акша эсабынша йьнов этетаган эдик, олай деген – 10 млрд артык. Аьр район эм кала экономика ман каьрлесин деп куллык юритпеге шалысаман, сонынь уьшин дотацияга бойсынув да кемийди. Ама... Элимиздинь экономикалык оьрленуьвинде уьстинликлер бар, ама кулланылмаьтаган уйкен ресурслар да бар. Оьрленуьв уьшин илгерили областьлерге эс этилмегендей. Мен сол сораьды Президент алдында коьтердим, онынь тапшырувы ман аьли Хлопонин кеньес йыйды. Энди Дмитрий Анатольевич Медведевке барув керек. Мунавдай мысал келтирейим: мине – теньиз, Каспий. Дагестанга да, Россияга да оннан керек кадерде бир экономикалык ярдам йок, неге десе биз ога ие шыгып болмаймыз. Йыл узагында Каспийде 60 мынь тонна килька ысламага боламыз! Не уьшин ысламаймыз? Балык ыславды 6,5 мынь тоннага дейим арт-

тырдык, ама биз 600 мынь тонна ыслап болаякпыз! Яньыларда сув ягасы ман Махачкаладан Тарумовкага дейим бардым. Тарихте биринши кере республика етекшиси Чечень аралыгында болды. Оны кайтадан тургузув керек. Нефть аьк астында! Бизде кериде 500 миллион тонна нефть бар, эм оны ман бирев де каьрлемейди. Мен айтатаган эдим: «Шельфти оьзиньызге калдырыньыз, а ягадагын бизге бериньиз! Мен инвесторлар табарман». Йок, бермейдилер... Банк тармагы да республикада йок этиледи. Банк тармаксыз мен рынок экономикасын кайтип оьрлендирейим? Электричество, гидроэнергетика... Онынь акында мен 1985-нши йылда диссертацияда язганман! Алдын гидроэнергетика аркасыман Дагестан оьз бюджетининь 40 процентин кеплене, аьли болса – 9 процент! Кайда кетти 31 проценти! Айтаман: «Ие шыгып болмаймыз ба, бериньиз мага. Биз федераллык бюджетке сиз буьгуьн беретаннан коьпке артык берекпиз». Сонда, тек Газпром бойынша Дагестаннынь 20 миллиардтан артык борышы бар. Йойым – 30 процент! Ондай иешилик бола ма? Бизде кериде 900 миллиард куб. газ бар. Тавып шыгармага эп бериньиз! Теньиз порты: айланысы – 1,5-2 миллион тонна, оны 12, 14-ке еткермеге болады! Биз аьли сонынь акында «каьрлеймиз», ама авырлыклар орын табады. Россия Президенти, премьер-министр яklarыннан аньлав эм яклав бар, ама армаган кыйынлыклар басланады... Экономикадынь оьрленуьви уьшин оьрленуьв булаклар эм оьрленуьв институтлар керек. Эгер менде булаклар йок эм мага керекли институтлар туьзбеге эп бермесе, мен кайтип оьрленмеге керекпен? Аьли бизде бюджетлер ара катнаслар бойынша куллык коьгалды. Кимнинь байырылыгында теньиз порты, теньиз, ерлер – ога мен маьне бермеймен. Республикалык байырылыгында болганы маьнели тувыл, бас деп пайдалы аьрекетлесер экен! Бу баьри зат регионга эм эьлге пайда аькелсе экен! Капитализм аьлинде не зат кимнинь байырылыгында экенине маьне берилмейди. Баьри зат та ис орынлар саны ман эм туьрли дережели бюджетлерге кайдай келим туьсетаган ман байланыслы.

Рамазан Гаджимурадович Абдулатипов: «Тиллер коьп –ян бирев»

– Бир кере Сиз регион етекшиси орынындагы болжалдын басында киши эм орта бизнесининг мынъ предпринимательлериннен эки-уьш олигархлар болганы аьрув деп айткансыз. Соннан бери позициягыз туьрленмедиме?

– Йок. Позиция туьрленмедим. Тек бу яккан уйкен куллык юристкендей эп болмады, неге десе элимизде киши эм орта бизнести оьрлендирув уьшин керекли аьллер туьзилмеген. Мен Дагестанга келгенде, мунда бир «бизнес-точка» йок эди. Бизнести де кайтип оьрлендиресинъ, эгер ийги кредитлер беретанган банклар йок болса? Маьселелер коьп...

– Экономикадагы маьселелерден танъ, дайымлык, ийги затларга коьшейик... Сизинъ караска коьре, бугуьн халкка, кайсы конфессияда да болсын, анъ-акыл эапларга маьнели ме?

– Бириншилей, меним карасыма коьре, анъ-акыл эаплыкты динге аькелмеге ярамайды, ол – яньылыс. Меним монографиямда айтылганлай, маданият негизи – анъ-акыл-эап идеаллары: акыйкатлык, танълык, ярасыклык, суьйим. Бу баьри затка эркинликте эм аьдем менлигин кеплев уьшин аьллерди де косар эдим. Дин бу анъ-акыл-эаплыктынъ оьз кесегин кеплейди. Акыйкатлык эм танълык – Кудайымызда. Ама халктынъ анъ-эап аьдетлери оьрленгени де маьнели. Анъ-акыл деген не зат, оны кайтип оьлшейсинъ? Сонынъ акында меннен университетте студентлер сорайтаган эдилер. Эгер аьдемди акыйкатлыкка, танълыкка, ярасыклыкка ымтылув йолда бир зат туьрлендиреди – ол анъ-акыл-эаплык. А эгер артка – ялганлык, яманлык, ашувланув, суьйимев, кемситуьв йолга туьссе, ол – анъ-акыл-эаплык тувыл. Аьли бизде танълык эм ашувлык, акыйкатлык эм оьтириклик ара меже йойылатанган ямагат кепленеди.

Маданият деген не зат? Ол эм тарихлик сулыбы, анъ-эаплы идеаллар практикасы... Минне мен бугуьн Москвадан эки досларым ман Дагестаннынъ маданият политикасынынъ Программасынынъ яньы редакциясын туьзуьвди тамамладым. Ортак патшалык маданият политикадан баска Россиядынъ маданият политикасынынъ регионлык кеби болмага керек деп ойлайман. Аьли дагестан кебин туьземиз. Онда россия маданиятынынъ негизлерин саламан: аьдет-

йорыкларын, эап белгилерин. Доьрт йыл артта республика 1018 маданият уйлер бар эди, олардынъ тек 18-и кереклисинше аьрекетлейди. Оларда иштелик те йок эди, неге десе КПСС оьзининъ идеологиясы ман кетти, а онынъ орынына оларга бирев де келмедим. Мен университетте ислеьтаган заманда биз Россия халкларынынъ аьдеттеги маданият орталыклар туьзуьв концепциясын туьзгенмиз. Эм биз туьздик оларды – аьр районда, эки йыл ишинде! Дагестан халкларынынъ тувыл, Россия халкларынынъ, бас деп орыс эм дагестан. Бугуьн бизде 55 районларда – 318 орталыклар. Теоретик-культуролог болып, белгилеп кетким келеди: тек аьдеттеги маданият дуьняга карасты кеплейди, калган маданиятлар дуьняга «оьрнекли» карасты кеплейди.

2005-нши йылда Владимир Владимирович Путин аьдеттеги маданият бойнша Госссовет кенъесин озгарды. Ол боьтен де орыс миллети, Россия уьшин маьнели деп санайман. Орыс миллетинынъ, бизим баьри халкларынынъ бас баьле-казаларынынъ бириси сол: биз баьримиз де оьзимиздинъ кайдай ды бир келисизгимизди эм айырым белгилеримизди йоямыз. Меним университетиме киретанган ердеги уйкен плакатта язувлы эди: «Орыс, россия маданияты – Россиядынъ XXI оьмирде миллет идеясы». Миллет идеяды карсылас ойларда ислемеге керек тувыл – ол озган болжал. Биз – гражданлык миллет, а миллет идеялары тарихше маданиятта кепленеди. А маданият деген не зат? Питирим Сорокин айтканлай, маданият – аьдемнинъ эм социумнынъ социаллык яшав-турмыс сулыбы. Сулып, эс деген – маданият. Алдын калай болган? Самодержавиеде миллет идеясы – ол православие, патшалык, халклык. А оннан сонъ пролетарлык, ишчилер идеялары болган. Сонъында – националистлик! Ама бу баьри зат XXI оьмирде ислемейди, неге десе миллет идеясы эм онынъ илгериклери социаллык яшав-турмыс сулыбында турады.

– Коьп не Сизде дослар? Явларынъыз бар ма?

– Дослар коьп болмага керек тувыл. Мен катысатанган, йолдасларым эм досларым деп санайтаган аьдемлер коьп. Ама шынты дос... Мен тез-тез хабарлайман согыс заманында бизим биринши имам уйкен беркитпе бий-

клигиннен кетеек болып каргыган, ама аьскершилер арасына туьскен. Оннан сонъ, оьлмеге болаягын да билип, Дагестаннынъ эм Чечнядынъ келеектеги имамы Шамиль де каргыган. Минне сондай дос бар ма менде яде йок? Артымнан каргып бола-як? Оьзек те, ондайлар да бар болар. Сенмен. Мен баскаларга салгандай, оьзиме де аз талаплавлар саламан, сонынъ уьшин шынты досларым да бар. Ама энъ маьнели эм кайгылы сол: бизим идеологиядан, бизим маданиятан, бизим ой-турмысынан «Эрлер дослыгы» деген анълам кетеди. Бу айырым белги. Маьнели. Минне, мысалы, меним атамнынъ баска районда досы бар эди. Олар бирге согысканлар. Олар бир-бирисине барып, аьллесип, кайбир затларга навасызланып юретаган эдилер. Минне тагы да мысал: бар эди аданасымда узакта досы Владимир Гамалей. Онынъ кызы аьли ДР миллет политика бойнша министри болып куллык этеди. Досы тез-тез аданасыма келетанган эди: саьятлеп шахмат ойнаганлар, ортак темалар тавып, туьрли маьселелерди ортага салып ойласканлар. Билесиз бе, маьселе неде? Токтап, дайымлык акында ойламага заман йок...

– Токтап, арт бурылып карагандай заман йок па?

– Солай, заман етиспейди. Бир якка асыгамыз, маьселелер... Суьйикли ян косагынъ ман соьйлемеге, дос пан уьндемей олтырмага заман йок. Тек кайдай ды соравларды шешуьв тувыл, дослык уьшин, ювыклар ман аьллесуьв уьшин, яркын сезимлер эм дуьрыс навасызланувлар, маьнели соьзлер уьшин заман таппага керек... Мунавдай зат та бар. Уйкен ис орында куллык этсенъ, табылады айырым аьдемлер сага янасып та, ярап та эм ийги аьллесип те болатанганлар. Ама дос деген ол тек ийги катнасуьвлык тувыл, ол

– эм туьрли маьселелер. Ама бирерде дослар арт тайып, алдыга керек шаклы аьллесип болатанганлар шыгадылар... Менде мунавдай принцип бар: мен ис орыныннан тайдырылганлар ман досласаман. Сол заманда юрегим де паракатлыкта, неге десе билемен: бизим дослыгымыз ак юректен туьзилген.

– А душпанлар ша?

– Бир кере мен мунда алдын не болганы акында хабарлаганда, Москвадан бир йолдасым мага булай деди: «Коьп душпанлар бар сенде!» А мен ойладым эм явапладым: «Менде бир маьселе: тавып болмайман мен тийисли душпанды». Шынтысы ман да солай: йок менде сый эткендей душпаным – каты позициясы, байыр менлиги бар болганы ман. А басынъды йогары коьтерип озаятканда шаьнькилдегенлерге эс каратылмайды. Оьзек те, ондай шаьнькилдейди, буршав береди, тислемеге де болады, ама ол – тек оравлыклар... Оькинишке, йок тийисли душпан. А бирерде сондай душпан болганынъ суьесинъ, неге десе онынъ сенинъ артынънан караганын билип, дайым да керекли кепте болмага шалысасынъ. «Дагестаннынъ эм Россиядынъ душпаны – меним де душпаным», – деп айтаман мен. «Атып-атып» айтылган соьзлер деп айтарлар биревлер, ама мен шынтылай да соьйтип ойлайман. Кайтип ойлап боламан мен, эгер яшавым соьйтип туьзилген болса? Кайтип мен разы болмайым Кудайымызга? Ийги аьелде тувдым, ийги эдилер меним ата-анам, аданасларым эм карындасларым, окытуьшылар эм дослар... Минне «Меним бактымнынъ аьдемлери» деп китап яздым. Баьрисин де эскермен, а олар – мынълаган аьдемлер! Дайым да разыман оьзимнинъ Дагестаным, бизим патшалыкка, Россияга. Разыман орыс халкына. Мага Россия реги-

онларыннан дагестаншылар келип, онда мунавдай, онавдай ис орында ислеьмен, ама тукуымнан тура йогары коьтерилип болмайман деп айтадылар. Яваплайман: «Мен 5 йыл – Ленинградта, 7 йыл – Мурманскта, 5 йыл – Саратовта, 20 йылдан артык Москвада куллык эттим Абдулатипов деген тукуымман. Ама мага ол зат оравлык тувдырмады. Баьри зат аьдемнинъ оьзи мен байланьылы, онынъ касындагылар ман тувыл.

– Не затты сиз кеширип болмас эдинъиз ювыгынъызга?

– Баьри затты кеширип боламан, саткыншылыктан баска. Менде болмайды 150 йыл бирев мен давласып юруьв деген зат. Давласпага суьймеймен, ама мендейлердинъ заманы озып бараятыр деп санайман. Атам меним меннен юз кереге таза, акылы, алал эм патриот болыпты экен деп ойлайман. Китапте мен цивилизация яккан бир аьллер де болмаган авылда тувганман деп язаман. Ама меним касымда кайдай ярасык эм танъ аьдемлер болган!

– Хабарласуьвлардынъ бирисинде сиз Дагестанда орысларсыз, ювытларсыз яман деп айткансыз. А орыслар ман ювытларга Дагестанда аьруьв ме? Киритилген мен орыс яшавшылар регион яшавына?

– Уйкен эс каратылады ДР-нынъ Сырт регионна (Тарумов, Кизляр районлары эм Кизляр каласы), онда тарих бойнша орыслар яшайдылар. А республикалык эм муниципалык власть органларында орыслар туьрли ис орынларда куллык этдилер. Айтпага, ДР Оькиметининъ вице-премьеры – Екатерина Андреевна Толстикова. 2016-ншы йылда «Орыслар Дагестанда» деген фильм дуьня ярыгына шыкты... Орыслар – бизим халктынъ, бизим дуьнядынъ, бизим суьйимнинъ кесегин!

– Кайтип туьзиледи катнаслар СКФО-да РФ Президентининъ толы ыхтыярлы ваькилтиги мен?

– Быйылдынъ 18-19-ншы март куьнлеринде СКФО-да РФ Президентининъ толы ыхтыярлы ваькили Олег Белавенцевтинъ шаькуруьв бойнша Федерация эм СКФО субъектлерининъ етекшилери мен биз Крым Республикасында эм Севастополь каласында болдык. Ингушетия Республикасынынъ Аькимбасы Юнус-Бек Евкуров пан бирге биз онда-

гы эстеликли ерлерге шешкейлер байламларын салдык. Атам согыскан ерлерде тагы да болмага эп тувганга мен бек разыман Олег Евгеньевичке. Ога дейим СКФО-да РФ Президентининъ толы ыхтыярлы ваькиллери Александр Геннадиевич Хлопонин эм Сергей Алимович Меликов эдилер, коьп зат эттилер олар регион уьшин эм ийги ыз калдырдылар.

– Дербент, Махачкала – олардынъ илгериклери, анълавлы. Махачкала – регионнынъ бас каласы, Дербент – маданият-тарих орталыгы... А Дагестаннынъ баска уйкен калалардынъ аьли калай? Олардынъ оьрленуьв программасы бар ма? Бар болса – кайдай?

– Россия Оькимети эм Дмитрий Анатольевич Медведев аркасы ман Каспийскте ТОР (территория опережающего развития) туьзилген. Ол Дагестаннынъ баьри яшавшыларынынъ яшавын онълавга себеплик этеек. Сол шаралар аркасы ман баслап Каспийскта, а келекте Дагестанские Огниди оьрленуьвин канагатламага ниетленемиз. Онда туьрли предприятиялер ашылаяк: тамак-азык продуктлар болдырув, муьлк, машиналар, яраклар шыгарув бойнша, йылытпа хозяйство, конак уйлер эм савландырув комплекслер аьрекет этееклер. Келеекте биз агломерация туьзеекпиз, онда Избербаштан Кизилортка дейим ер, солай ок Карабудахкент районны да киреек.

– Энди энъ сонъгы сорав: Кайдай китаплер окыйсыз, кайдай анъ тынълайсыз? Маданият, саният аьрекетшилелер арасыннан кимди белгилер эдинъиз?

– Эбиме коьре, Лев Николаевич Толстойды, Омаргаджи Шахтмановты, Саид Афандиди, шейх Ахмад-Хаджиди, Макс Веберди, Платонды, Дмитрий Сергеевич Лихачевты окыйман. Бурынты анъды тынълайман, соннынъ ишинде – орыс, украин, венгер, Готфрид Гасанов, Сергей Агабабов, Сергей Рахманинов, Петр Чайковский, Мурад Кажлаев, Ширвани Чалаев эм баскалар.

– Рамазан Гаджимурадович, уйкен савбол Сизге! Бизге уйкен сый эди Сиз бен йолыкпага. Сизге бек разымыз – конаксуьерлигинъиз уьшин де, юрек ашыклыгынъиз уьшин де эм кызыклы явапларынъиз уьшин де...

– Сав болынъыз, мага да бек кызыклы эди. Уьстинликлер йорайман.

ОРТАЛЫК АЪРЕКЕТИ

Заманга келисли адымлап

«Ногайский район» МО администрациясында «Яслык» яслар орталыгы куллык этетаганлы коьп те болганы йок. Болса да, онынъ куьш салувы ман аз куллыклар этилмейдилер.

«Яслык» яслар орталыгынынъ (басшысы – С-А.Сарсеев) куллыклары, озьлери алдына салына- натаган, тербиялав программасына коьре юритиледилер. Олар коьп туьрли яслар проектлерин де яшавга шыгармага шалысып ислейдилер. А тербиялав программа дегенимиз: волонтер, патриотлык, табият коьринислери, социаллык, анъ-акыл эм билимлендирувди оьрлендирув уьстинде аьрекет этиледи.

«Ногайский район» МО администрациясындагы «Яслар» орталыгы районымызда терроризм эм экстремизмге карсылык этуьв маьселесине де уьйкен маьне берип карайды.

– Бу куллыкларды биз Дагестан Республикасынынъ Аькимбасы Р.Абдулатиповтинъ шыгарган тийисли программасына коьре бардырамыз. Школарда окувшылар ман йолыгьслар озгарамыз, терроризм, экстремизм темасына багысланатаган дерислерде катнасамыз, оз ойларымыз бан боьлисемиз, – дейди «Яслык» яслар орталыгынынъ етекшиси С-А. Сарсеев. Наркомания темасына да орталык уьйкен маьне берип карайды.

«Дагестан – дени сав несил уьшин» деп, наркотиклерге карсы эки кезеги болган марафон озгарган. Бу шарада катнаскан окувшылар «Биз – наркотиклерге карсы» деген темага суьвретлер, видеороликлер, там газеталар аьзирледилер.

Г.САГИНДИКОВА.

ЙЫЛ ТЕРБИЯЛАВШЫСЫ

Балалыктынъ яркын саьвлели дуныясында

Янъыларда Терекли-Мектеб авылынынъ «Ногай Эл» балалар бавында «Йыл тербиялавшысы-2017» деген шарасынынъ муниципаллык кезеги болып озды.

Билимлендирув управлениесининъ етекшиси Кайтархан Отегеновадынъ соьзине коьре, бу шара школага дейимги учреждениелердеги тербияланувшылардынъ кеспи усталыкларын оьстирув эм оьрлендирув уьшин озгарылады.

– Буьгуьнлерде школага дейимги билимлендирув учреждениелерге уьйкен маьне бериледи эм сол тармакта куллык этетаганлардынъ да кеспи талаплавлары да куьннен-куьнге оьсе береди. Балалар бавларында оз кеспилерин бек куьшли суьетаган аьдемлер ислейдилер деп, босына айтылмайды, оларга биз энъ баалы затымыз – балаларымызды сенемиз, –дейди Кайтархан Оте-

генова.

Шара озатаган куьн «Ногай Эл» балалар бавында байрам экени белгили эди. Билимлендирув управлениесининъ методисти Минат Джуманбетовадынъ хабарлавына коьре, «Йыл тербиялав-

шысы» шарасында катнаскан тербиялавшылар бек ийги аьзирленген эдилер. Аьр бир катнаскан аьдем оз усталыгын туьрли кепли этип коьрсетти. Аьр бирисининъ коьрсетуьви бойынша видеоролик те бар эди.

САВДУНЫЯЛЫК ТЕАТР КУЬНИ БЕЛГИЛЕНДИ

Аьдемнинъ оззин эм яшавын ашыклайды

«Театр – яшав суьлдери», – деген соьзди коьп кере эситкенмен. Алып ойлап карасак, сав яшавымыз – театр, а аьдемлер болса – актерлар.

Янъыларда савдуныялык театр куьни белгиленди. Сол кеспилик байрамын бизим Ногай районымызда аьрекет этетаган театр куллыкшылары да хош коьрип алдылар. Сол санда талаплы яс актер Тимур Темерханович Аджиев те бар. Ол янъыларда маданият куллыкшысынынъ куьнининъ белгиленуьвине багысланган шарада «село Терекли- Мектеб» СП МО аькимбасы атыннан ийги ис аьрекети уьшин Сый грамота ман да савгаланды.

Тимурдынъ театрга келуьв йолы эм кызыклы эм, булай караганда, бир заты да йок. Яс оз кесписи бойынша аьректин бек суьйип бардырады.

– Мен Терекли-Мектебтинъ А-Х.Ш. Джанибеков атындагы школасында окыйтаган заманларымда «Ногайстан» деген драмкружогына юретаган эдим. Сол кружокты бек сейирли хатын (аьли мен оны сизинъ газетанызды етекшилейди деп билемен) Эльмира Юнус кызы Кожаяева юрите- таган эди. Ол менде театрга кызыксынууды тувдырган. Биз Э.Кожаяева ман ол сала- таган кыска спектакльлер мен туьрли шараларда катна- сканмыз, савгалы орынларды

да алганмыз. Сол заманлардан эсимде калганы – бизим КВН-да катнасканмыз. Бек кызыклы эм кызувлы эди. Сога коьре, мен уьйкен разылыгымды кеспи сайлавымда Эльмира Юнусовнага билдиремен эм оны буьгуьнлерде меним актер исимди бардыратаганымнынъ себепшиси деп те санайман, – дейди Тимур Аджиев.

Аьли айтып болмаймыз,

Шара бойынша «Ногай Эл» балалар бавыннан тербиялавшылар – Джамиля Аманбаева, Камиля Айтуганова, Эльвира Бегалиева, Динара Исмаилова, Мадина Юнусова катнастылар. Олардынъ аьр бириси балалар ман ислевде кызыклы деристи озгармага шалыстылар. Аьр бирисининъ балаларды уьйретуьвде оз методикасы бар экенин коьрдик.

Шара бир неше кезек бойынша озгарылды. Солардынъ баьрисининъ тамамына коьре де, ийги болып Мадина Юнусова шыкты. Экинши савгалы орынды – Эльвира Бегалиева эм уьшиншиди Динара Исмаилова алдылар.

Мадина Юнусова энди республикалык кезекте оьткерилеек «Йыл тербиялавшысы - 2017» шарасында Ногай районын якляк. Ога сонда уьстинликлер йораймыз.

А. МУСАКАЕВА.

Суьвретте: М. Юнусова.

келген болган. Ол оны ман да бактыга коьре танысты. Бу аьл де Тимурга бактысында коьмекши болды. Соьйтип Тимур 2000-2004-нши йылларда ДГУ-дынъ маданият факультетининъ актер боьлигинде окыды.

Буьгуьнлерде ол оззининъ сайлап алган кесписи бойынша оз уьстинликлери мен ислейди. Онынъ биринши ойыны «Ай тутылган кеше» спектаклинде эди.

– Бу спектакльде мен эки аьдемди ойнадым – бийди эм ялшыды, – дейди яс артист.

Тимуркайсыроьлди ойнаса да, бек шалысып ойнайды. Ногай патшалык драмтеатрынынъ усташа салынган «Куьевлер», «Хатын каны кайнаса» спектакльлеринде де Тимур озине келисли рольлерди усташа ойнаган. Ол оззининъ яшавын театр ман байланыстырып келеди. «Мен оз яшавымды сол кеспиден айырым этип коьрмеймен, баскады яшав оззи коьрсетер», – дейди ол буьгуьнлерде.

Тимурдынъ мырадарлы – аьли де оьспеге, кеспи усталыгын беркитпеге, оз театрымыздагы суьлпылартистлерден кеспи сырларына уьйренмеге.

Биз де ога сол ниетлерине етисип, мырадарлы толганын йораймыз.

Г. КУРГАНОВА.

Суьвретте: Т. Аджиев.

ШАТЛЫКЛЫ ШАРА

Дослыгымыз беркисин

Дагестан Республикасынын Миллет политика бойынша министерствосында Беларусь эм Россия халкларынын бирлесуу куныне багысланган шатлыклы шара озгарылды.

Шарада Россия Федерациясынын Шет элдер министерствосынын Махачкаладагы ваькили, ДР физический культура эм спорт министерствосынын, ДР яслар ман куллык этуув министерствосынын, Россия халкларынын ассамблеясынын регионаллык боьлигинин, Р.Гамзатовтын халklar ара ямагат фондусын, «Гуниб» ямагатынын эм баскалардын ваькиллери ортакшылык эттилер.

1996-ншы йыл 2 апрель-

ТОБГЕРЕК СТОЛ

Иран куьни белгиленди

Янъыларда Махачкалада республикалык Дослык уйинде «Ислам республикасы Ираннын куьни» деп аталган тоьгерек стол болып оьткен. Соны Дагестан Республикасынын миллет политикасы бойынша министерствосы ман Дагестаннын иран ямагатынын ваькиллери бирге уйгынладылар.

Бу шарада миллет ямагаларынын, миллет маданият автономияларынын ваькиллери, солай ок Дагестан патшалык университетинин куьнтувар эм тарих факультетлеринин студентлери катнастылар.

Тоьгерек столдын катнасуушыларына республикадын миллет политика бойынша министринин орынбасары Арсен Махмудов саламлав соьзин каратты. Онын айтувы ман, Дагестан Республикасынын Акимбасы Рамазан Абдулатиповтын аьрекетимен туьзилген Дослык уйинин

ДИКТАНТ

Дагестан да катнасты

Янъыларда дуьнядын 71 элинде орыс тилин баа эм суьйикли деп санаган аьр бир аьдем «Тотальный диктант» язганлар. Дагестанда белгиленген диктантты 500-ден артык аьдем язган.

Бизим республикада «Тотальный диктант» доьртинши кере озады, тек бу заманга дейим акцияда тек Махачкала яшавшылары катнасканлар. Уьстимиздеги 2017-нши йылда Дагестан Республикасынын Миллет политика бойынша министерствосынын баславы ман диктантты республикамыздын туьрли ерлеринде яшайтаганлар да яздылар. Шара уйгынлавышылары

де «Россия эм Белоруссия арасында бирлесуу акында» келисуу туьзилген. Союзлык келисуудин тамамында Таможенный союз эм Россия, Белоруссия эм Казахстан ара Евразиялык экономикалык союз туьзилди. 2002-нши йыл 23-нши августта Дагестан Республикасынын Оькиметинин эм Беларусь Республикасынын Оькиметинин арасында савда-экономикалык, илмтехникалык, маданият бойынша бирлесип ислев акында келисуу туьзилген.

Беларусь Республикасында 5 мыннан артык дагестаншылар яшайдылар, олар промышленность, савлык саклав, илми эм баска тармактарда куллык этедилер.

бас борышларынын бириси – дагестаншылар ман республикада яшайтаган коньысы патшалыктардагы халklar ваькиллери мен дослык катнасууларын тутув, бир-бирисинин маданияты, яшав аьллери эм аьдетлери мен танысув.

«Мусьлманлар-шиитлер межигити» деген организациясынын председатели, Дагестаннын иран ямагатынын ваькили Нури Мамед-заде оьзинин соьзинде йыйыганларга Ираннын патшалык кебинде туьзилуу тарихи, онын ян-коьнтил, дин эм маданият аьдетлери акында хабарлады.

Муннан соь тоьгерек столдын барысында ДГУ куьнтувар факультетинин окутуушылары эм студентлери оз ойлары ман боьлиститер.

Шарадын тамамында Нури-Мамед-задеге разылык билдирилди эм ога Дослык уйинин етекшиллери атыннан эстеликли савга тапшырылды.

баьриси 7 майдан аьзирледилер: уьш – Махачкалада эм бирерден Дербентге, Каспийскте, Южно-Сухокумскта эм Избербашта.

Диктанттын авторы язувшы эм тарихши Леонид Юзефович болган. Диктанттын аьр бир кесеги – ол авторга ювык калалар акында кыска эсселер, айтпага: Пермь, Улан-Уде, Санкт-Петербург.

«Акцияда катнасканлардын саны йылдан-йылга оьседди, эндиги йыл савлай Дагестан диктант язувда катнасар деп сенемиз», – деди Орыс тилинин эм адабиятынын республикалык орталыгынын директоры Лариса Куканова.

АШЫК ДЕРИС

Тили йоктынъ – эли йок

Тил – халктын бас байлыгы. Ол ата-бабалардан бизге калган асабалык. Оны саклав – бизим киели борыш. Маданият куллыкшылар, язувшылар, окутуушылар тилди саклавдан тура коьп куллык этедилер.

Янъыларда А. Джанибеков атындагы Терекли-Мектеб орта школада ногай тилинин окутуушысы Зухра Мавлимбердиева 10-11-нши класслар ман «Тили йоктынъ –эли йок» деген темага багысланган ашык дерис озгарды. Йолыгыстын бас мырады: ногай тилди оьрметлев, саклав, коьтергишлев, окуушылардын ана тилине суьйимин оьстируу эм беркитуу. Шара озган класс йолыгыска деп ийги яраклан-

ган, школа китапхана куллыкшысы Гульнара Агаспирова ногай халкынын белгили аьдемлери акында макалалар болган китаплердин выставкасын аьзирлеген.

Шарага конакка халкымыздын маданиятын саклавга эм оьрлендирууге коьп куьш салган, РФ эм ДР ат казанган маданият куллыкшысы Нарбике Муталлапова, ДР халк артисти, Ногай патшалык театрынын етекшиси Байсолтан Джумакаев школа окутуушылары шақырылдылар. Бас деп ашык деристе «Маданият эм тил-миллеттин сакланувынын бас амалы» деген темага презентация коьрсетилди. Кыскаша, халкымыздын зейинли аьдем-

леринин сырасыннан: С.Батыров, А.Кумратова, Н.Муталлапова, Б. Джумакаев, М.Ханов акында 11-нши класс окуушылары Д.Елманбетова эм Ю.Байгараева хабарладылар. Сонъ соьз конакларга берилди.

Нарбике Арслановна балаларды ногай тилине мисетсинмей, кол силтип коймай, тийисли эс этип уьйренмеге, халкынын уллы тарихин билмеге, оьз халкы ман оьктемсимеге шақырды. Ол окуушыларга оны ман ювык таныс болган, уллы суьвретишимиз Сраждиннин ногай халкына каратылган уллы суьйими акында кызыклы хабарлады. Маданият куллыкшысы балаларга

оннан коьрим алмага, халкынын келеектегиси акында ойланмага шақырды.

– Бир заманларда уллы язувшы Александр Пушкин орыс тил уллы эм ярасык деген. Мен ога ногай тил сондай бай эм ярасык демеге боламан, – деди ол, ногай тилин коьтергишлеп.

Байсолтан Атагишиевич балаларга бизим маданият европа маданиятыннан артта калмайтаганын эслеринде сакламага керегин белгиледи.

– Ногай язувшыларды эм шаирлерди коьтергишленеиз, олардын яратувшылыгы ман танысынъыз. Халктын уллылыгы онын белгили аьдемлери мен эсапладуь, – деди оьз соьзинде ногай патшалык театрынын етекшиси. Ол туьрли ерлерде – Турцияда, Казахстанда, бизим эм коньысы республикаларында ногай халк театрынын куллыкшылары конакта болган куьнлери акында хабарлады.

Йолыгыс барысында окуушылар конакларга тилди саклав ман байланыслы сорауларын бердилер. Ашык дерис окуушылар уьшин бек пайдалы болды.

Н. КОЖАЕВА.

Суьвретте: йолыгыстан коьринис.

АВЫЛ МЕКТЕБИНДЕ

Эсте калган йолыгыс

Янъыларда Россия Язуушылар Эм Журналистлер Союзларынын агзасы, П.Ершов атындагы баргыдын иеси, язувшы эм шаир Анварбек Култаев Ногай районнда конакта болды эм школа окуушылары ман йолыгысты.

Ногай районнын билимлендируу управленисинин етекшиси Кайтархан Отегеновадын белгилевине коьре, язувшы, шаир, коьшируушы, коьплеген асарлардын, йыйынтыктардын авторы Анварбек Култаев оьзинин 76 ясына бек кайратлы, куват-

лы болады. Онын асарларынын бас келпети – Ногай шоьл. Сонын акында ол уьйкен суьйим мен эм оьктемсуу мен айтады.

Карасу авылынын орта школында окуушылар ман йолыгыста Анварбек Култаев оьзинин яратувшылык йолы, биринши шыгармалары эм яшавдын кайдай аьллери ога асар язувда дем беретаны акында хабарлап кетти. Ол, балаларды оьзинин яратувшылык йолы ман таныстырып, оларга оьзинин яшавы акында да хабарлады.

ОКУВШЫЛАР ПРОЕКТЛЕРИ

Яс тергевшилеринин конкурсы

Янъыларда Ногай районнда «Первоцвет» деп аталган баслангыш класслар окуушыларынын тергев проектинин конкурсы оьгтти.

Билимлендируу управленисинин методисти Минаг Джуманбетовадын соьзлери мен конкурска 11 ис берилди.

– Берилген ислер сырасында 7-си тергев кезегин оьгттилер. Окуушылар оьз ислерин бек ийги кетте ярасыклаганлар. Олардын проектири бек кызыклы эдилер. Балалар оьз тергевлери акында кызыксынуп ман хабарладылар, оьзлеринин тенълеринин эм олардын ата-аналарынын ара-

сында оьзлери оьктерген анкетируванидин сырагыларын белгиледилер, – деди ол. Тагы да Минаг Джуманбетова балалардын «Первоцвет» конкурска катнасуу олар уьшин бек маьнели экенин айтты эм конкурс катнасуушыларга оьз тергев ислерин уьстинликли коршалавды йорады.

Конкурста доьрт барыс бойынша проектилер коьрсетилинди эм тынланды. Балалар оьзлери шыгып соьйлевлеринде тувган еринин тарихине, ден савлыкка зарар келтирген затлар маьселеге кызыксынупларын коьрсеттилер.

Конкурс сырагылары бой-

ынша онын енъуушилери Кадрия атындагы школадын 3-нши классынын окуушысы Инсар Аюпов («Меним аьелиминин савгасы» деген проекти мен), А.Джанибеков атындагы школадын 4-нши классынын окуушысы Азизат Аджигельдиева («Квиллингтердин кызыклы дуьнясы» проекти), Калинин авылынын 3-нши класс окуушысы Эмина Акманбетова (Ногайлардын балалар ойындары» проекти) болдылар.

Экинши орынга Айшат Махмудова (Эдиге авылы, 3-нши класс), Луиза Батырова (Нариман авылы, 4-нши класс), Карина Висалова (Орта-Тоьбе

ты табады.

– Анварбек Култаевтин поэзиясы оьлимге тек суьйим карсы шыгып болаганын ыспатлайды, сол бизге оьктемсимеге де амал береди, – дейди ол.

Йолыгыстын барысында окуушылар А.Култаевтин Дагестан халкларынын туьрли тиллерине коьширилген ятлауларын оқыдылар.

Шара катнасуушылары язувшыдын хабарларын уьйкен кызыксынуп ман тынладылар эм онын бар талабына сукландылар.

авылы, 4-нши класс) тийисли болдылар.

Уьшинши орынга Карасай Сатыров (Карагас авылы, 3-нши класс) тийисли болды.

Шара соьында Билимлендируу управленисинин етекшиси Кайтархан Отегенова баьри окуушыларга эм олардын етекшилерине эткен куллыгы уьшин оьз разылыгын билдирди эм республикалык кезегинде оьтек конкурскада уьстинликлер йорады.

Баьри яс тергевшилерге конкурс катнасуушысына сертификат эм конкурс енъуушилерге Сый грамоталар тапшырылды.

А. МУСАКАЕВА.

КАСПИЙ ЙЫЛЫ

Сув байлыгын
саклавга –
айырым маъне

Эртеректе билдирилгенлей, уьстимиздеги йыл Россия Президенти Владимир Путиннинъ карары ман Табиат йылы деп белгиленген. Ызгы 5 йыллар ишинде Россияда тоьгерек якты коршалавга багысланган йыл экинши кере оьтуп туры. Биринши кайта ол 2013-нши йылда болып озган эди. Бу зат элимизде табият маьселелери айлакта маьнели экенине тагы да бир кере эс каратады.

Россиядынъ табият аьллери сонынъ акында неше кере айтувга эм язувга карамастан, осалланып барады. Сонынъ эсабында Дагестан да айырым орында турады. Аьлемет дагестан табияты акырын оьлуьвде. Республикадагы табият эм санитар-эпидемиология аьллерининъ осаллыгы бизде яшайтаган халклардынъ экология маданиятынынъ тоьменлиги мен байланыслы. Олай дегени, табият байлыкларын йырткыш кепте кулланув; Дагестанда табият эм санитар аьллерди ийгилендируьв бойынша яшавшылар арасында тийисли куллыктынъ юритилмеви; тоьгерек якты саклав бойынша РФ эм ДР законларын толтырмав; йырткыш кепте анъшылав – бу затлар баьриси де миллет баьлесине айланганлар.

Йылдынъ басында ок ДР Табиат байлыклары эм экология министри Набиюла Карачаев быйыл Дагестанда экология маьселелери калай аьллерде шешилеegi акында хабарлаган. Ол министерствода 2017-нши йыл узагында яшавга шыгарылмага каралатаган Шаралар планы акында айтып белгилеген. Беркитилген «йол картасы» ман келисли аьлде бас маьне Каспий тенъизи ягаларында эм республикада орынласкан коьллер эм сувларды ийгилендируьвге каратылаяк.

Бу йыл Махачкала еринде орынласкан Ак-Коьл деп аталган коьлди экология ягыннан яшавга кайтарув иси планга киргистилген. Буьгуьнлерде Батпак коьлди тазалав эм ийгилендируьв куллыгы белсенли юритиледи. Республикадынъ бас каласыннан ювыкта тенъиз ягасында орынласкан «Кумырскалар уясы» деп аталган лагуна янъыртылады. Тек бир йылдынъ аргы ягында бу аьвелде балыкка эм шабакка толы сув коьли курымага аз калган эди. Буьгуьнлерде сога айырым кепте коршаланатаган табият ери деген статус берилуьв акында сорав коьтериледи. «Кумырскалар уясын» коршалав республикадынъ балык байлыгын сакламага эм арттырмага уьйкен демевлик берер деген сеним этилинеди.

А. МАЗГАРОВА.

Г.М. Эсиргепова

2017-нши йылдынъ 22-нши март куьнинде яшав оьмирининъ 77-нши йылында капылыстан топырак болды Гульшаар Моллалиевна Эсиргепова. Тайды яшавдан оьз халкынынъ патриоты, белгили ямагат аьрекетшиси, уста малшы, КПСС-тинъ 27-нши съездининъ делегаты.

Г.Эсиргепова ийги яшав ман яшады. Ол ДР Ногай районынынъ Бораншы авылында 1940-ншы йылдынъ 17-нши февралінде тувган. Онынъ баьри ис аьрекети Ногай районынынъ Карл Маркс атындагы совхозы ман байланыслы. Карагас авыл етийыллык мектебин окып битирген сонъ, Г.Эсиргепова баслап исши, 1961-нши йылдан алып – сыйыр савувшы, 1974-нши йылдан алып МТФ заведующийи болып кыйын салган.

1978-нши йылда Карл Маркс атындагы совхозда районнынъ бас тармагы – юка юнли койлар оьстируьв тармакты кадрлар ман беркитпеге керекти. Гульшаар Молла-

«Ногайский район» МО аькимбасы

«Ногайский район» МР Депутатлар йыйыны.

К.Янбулатов.

лиевна, оьз эрки мен койшылар бригадасын басшыламага токтасып, сол ис аьрекетине яшавынынъ 18 йылын багыслады. Онынъ койшылар бригадасы йылдан-йылга йогары производстволык коьрсетимлерге етисип келди. Ис аьрекетининъ бас шақырувы – аз амаллар шыктажланувы ман мал санын саклав эм коьптен-коьп этип юка кой юнин алув эди. Койшылар бригадасы бир неше кере республика эм район малшыларынынъ социалист базласында енъуьвши болган.

Кыйын эм наvasыз койшы кесписи. Кайдай ды ава шартларында, куьндиз эм кеше шыгаратаган эди ол оьз отарларын кенъ шоьлимизге. Истеги ондай авырлыкларга баьри шыдамайды. Куьшли янлы, оьз исин суьбетаганлар каладылар сондай куллыкта. Баьри затта Гульшаарга онынъ анасы Ембике Аджигайтарова, данъклы сыйыр савувшы, СССР Оьр Советининъ депутаты уьлги эди.

Етимисли иси эм йогары производстволык коьрсетимлери уьшин КПСС Дагестан обкомы Гульшаар Моллалиевна Эсиргеповага уьйкен сеним этилер, оны КПСС-тинъ 27-нши съездининъ делегаты этип сайлап.

Истеги йогары коьрсетимлери уьшин ол «Сый Белгиси» ордени мен, «Коьпйыллык намыслы иси уьшин», «Ис ветераны» медальлери мен эм КПСС райкомынынъ, КПСС Дагестан обкомынынъ, СССР ВДНХ-сынынъ коьп санлы грамоталары ман савгаланган.

Г.Эсиргепова оьз акында ийги эс, ис йолдаслары эм авыл яшавшылары атыннан уьйкен сый калдырган. Ол – яшавды суьбетаган, йогары коьнъылшен аьдем эди. Аьне сондай болып сакланар ол бизим юреклерде.

Аьелине, ювыкларына эм кардаштывганларына юрек теренлигиннен уьйкен кайгырувымызды билдиремиз эм бассавлык йораймыз.

З.А. Бегендыков

2017-нши йылдынъ 22-нши март куьнинде яшав оьмирининъ 61-нши йылында капылыстан дуныядан тайды Заурхан Айтуганович Бегендыков, савлай яшавын аьскерлик исине эм оьсип келеяткан несилди сол акта тербиялавга багыслап келген йолдасымыз.

Заурхан Айтуганович бизим эсимизде оьз исин суьйген, янъы баславларды яшавга киритуьвши командир, танъ, оьзден, аьр заманда да маслагатын бермеге аьзир, туьрли аьллерде ярдамласага эм якламага шалыскан ийги аьдем болып сакланаяк.

Йок ол буьгуьнде бизим арамызда, ама калганлар бизим яшавымызда онынъ ийги ислери, онынъ акында ийги эскеруьвлер. Ийги аьдем Заурхан Айтуганович акында яркын эс бизим юреклерде дайымга сакланар.

Онынъ баьри ювыклары эм кардаштывганлары ман бу толыстырылып болмайтаган йойым ман байланыслы каты кайгысын боьлисемиз эм ак юректен каты кайгырувымызды билдиремиз.

Дослары эм бирге ислеген йолдаслары.

Сведения о численности муниципальных служащих администрации МО СП «сельсовет Арсланбековский» Ногайского района РД с указанием фактических затрат на их содержание за I квартал 2017 г.

№ п/п	наименование должностей	к-во шт.ед.	денеж. вознагражд.	ежемесяч. ден. вознагражд.	должност. оклад	оклад за кл. чин	ежемесячные дополнительные выплаты				районный коэффициент	итого за I месяц	итого за I-III квартал
							За выслугу	за особ. вые усл.	премия за вып. особых усл.	ежемесяч. ден. поощрения			
1.	глава поселения Кульдиев Алибек Исламалиевич	1	9762	9762							1952	21476	64428
2.	зам(секретарь)главы МО – Асманбетова З.К.	1			2595	1063		2985		9342	1598	17583	52749
		2	9762	9762	2595	1063		2985		9342	3550	39059	117177

Глава администрации МО СП «сельсовет Арсланбековский»

А.И. Кульдиев

Сведения о численности муниципальных служащих администрации МО СП «село Кумли» Ногайского района РД с указанием фактических затрат на их содержание за I-й квартал 2017 г.

	наименование должностей	кол-во шт.ед	за I мес	за I-й квартал
1	Глава поселения	1	21476	64428
2	Зам.(секретарь) МО СП «село Кумли»	1	13557	40671
	Итого:	2	35033	105099

И.о главы администрации

МО СП «село Кумли»

С.М. Елманбетова

Администрации МО СП «село Кунбатар» Расходы на содержание муниципальных служащих за I-й квартал 2017 г.

	Заработная плата	начисление	итого
Глава МО СП «село Кунбатар»	78390	23674	102034
Зам.секретарь МО СП «село Кунбатар»	61647	18617	80264
Итого:	140037	42291	182328

Главный бухгалтер

МО СП «село Кунбатар»

Карамурзаева А.К.

М.Курманалиев атындагы Куьнбатар авыл орта школасынынъ окытувшылар коллективи Бану Казбиевна Кокеевага суьйикли

анасы

дуныядан тайганы ман байланыста каты кайгырувын билдиреди, ога эм кардаштывганларына бассавлык йорайды.

М.Курманалиев атындагы Куьнбатар авыл орта школасынынъ окытувшылар коллективи Фатира Ялманбетовна Аджаковага суьйикли аданасы

Иса Сабутовтынъ

оьлгени мен байланыста каты кайгырувын билдиреди, ога эм кардаштывганларына бассавлык йорайды.

ДР Халк Йыйынынынъ депутаты М.Авезовтынъ ямагат приемный Гульшаар Моллалиевна Эсиргепова

топырак болганы ман байланыста онынъ аьелине эм кардаштывганларына каты кайгырувын билдиреди эм бассавлык йорайды.

ЭСИНЪИЗДЕ БОЛСЫН

Шексинуъв тувдыратаган алатлардан – саклык

Ызгы заманларда бизим элимиздинъ туърли регионларында аьдемлер шексинуъв тувдыратаган затларды коьргенлери акында билдиредилер. Сол затлар тергевлер бойынша атылатаган алатлар да болып шыгадылар. Коьбисинше, сондай затлар автокоьликлерге, окув учреждениелердинъ янларына калдырып кетедилер.

Эгер сиз сондай шексинуъв тувдыратаган алатларды коьре калсанъыз, не этпеге керексиз? Сол затка тийменъыз, ашып караманъыз, бир ерден алып баска ерге салманъыз. Солай ок сол шексинуъв тувдыратаган алатынъ янында мобилли телефонды кулланмага ярамайды. Тез аьрекетте полиция куллыкшыларына билдирмеге керек болады.

СОЦИАЛЛЫК ТАРМАГЫНДА

Истинъ сапатлыгына белги беруъв

«Баалавды озгарув соравлары бойынша РФ-нынъ айырым законодательлик актларына туьрленислер киритуъв акында» 256-ФЗ Федераллык законга, «Маданият, социаллык тармак, савлык саклав эм билимлендируъв тармакларда организациялар ман буйымлар битируъв сапатлыгынъ бойсынмасын баалав акында» (21.07.2014й.) деген ДР-нынъ токта сына (№239, 13.08.2015 й.) келисли ДР Ис эм социаллык оьрленуъв, ДР Илми эм билимлендируъв, ДР Маданият, ДР савлык саклав министерстволары ман аьрекетликтинъ келисли тармакларындагы этилген ислердинъ сапатына баа берувдинъ йорыгын туьзув куллыклар этилген.

Дагестан Республикасынынъ муниципаллык районларынынъ эм кала округларынынъ администрацияларынынъ аькимбасларына да социаллык буйымларды толтырган муниципаллык учреждениелердинъ

Эгер сиз автокоьликке мингенде, туьрли алатгы олтыратаган еринъизде коьрсенъыз, коьлик айдавшыдан соранъыз, сол алатгынъ иесин изленъыз.

Шексинуъв тувдыратаган алатгы коьрген заманынъызды белгиленъыз. Эгер сол алатгынъ бир еринде электротеллер коьрсенъыз, туьрли ийис сезсенъыз, саьаттинъ тыкылдавын эситсенъыз, сак болынъыз. Эсинъизде сакланъыз, шексинуъв тувдыратаган алатгынъ тыс коьрки онынъ кайдай ой ман этилгенин коьрсетпей коймага да болады.

Атылатаган алатлар ман балалардынъ ойыншыклары, телефонлар, азык-туылик болган кутыклар эм сондай баска затлар толтырылмага бола-

ды, сонынъ уьшин балаларынъызга сондай аьллер акында айтып, анылатынъыз. Ерден бир затты да алмага ярамайтаганы акында билдиринъыз. Дайым да балаларынъыз бан анылатув хабарласув юритип турмага керек болады.

Эсинъизде сакланъыз – террористинъ миллети йок. Ол оьзиннинъ мырадларын толтырув ниет пен балады да, ясуьйкенди аямайды. Дайым да шексинуъв тувдыратаган алатларга эс этинъыз, сондай автокоьликлердинъ де регистрацияланган номерлерин язып алынъыз. Оьзинъызди эм балаларынъызды сакланъыз.

К. АКМУРЗАЕВА,
Ногай районы бойынша Россия МВД боьлигининъ ПДН инспекторы.

РАЗЫЛЫК

Бала юзин яйнатувшы

Мен кенъ тоьселип яткан Ногай шоьлининъ берекети мол Карагас авылында яшайман. Яшав йолда неше туьрли йолларды да оьгттим, неше аьдемлер мен де растым. Ногайда соьз бар: «Аьдемликтен сыйлы ат йок, оьтпектен сыйлы ас йок». Буьгуьн мен аьдемшилиги мен халк арасында белгили, абырайлы кыскажылы – Тогана Абу кызы Шомарова акында (суьвретге) хабарлагым келеди.

Мен йиеним, кызымнынъ кызы Севги Джумалиевады уьш айдан алып саклайман. Ол, тез-тез сувык тийип, тамагыннан авырып турады, эм оны мага соннан себеп балаларды эмлевши Тогана Абу кызына коьрсетпеге керек болады. Аьр заманда да бизди бу балаларды эмлевши врач йылы соьзлери мен йолгады, больницага салып эмлейди, тел согув байланысы ярдамы ман да коьме-

гин тийгистпеге аьзир эженин билдиреди.

Тогана Абу кызы ман мен 1984-нши йылдынъ яз шагыннан алып танъыс: онынъ колында эмленгенлер меним балаларым да.

Эмлевшилер арасыннан балаларды эмлев деген кыйын ис демеге керек, неге десе кишкей бала, уьйкен аьдемдей болып, эмлевшиге аьне яде мине ерим авырыйды деп еткерип болмайды. Тек Тогана Шомаровадай врачлар, бала тилин анылап, авырув белгилерине эс берип, оны эмлев уьстинде бажарымлыкка таянып, баладынъ ызаланган юзине куьлык-куьлемсиревди кайтарып болады.

Мен оьзимди наьсипли аьдем деп санайман яшав йолымда сондай таза намыслы, уста коллы, юмарт юрекли врач Тогана Абуевна Шомарова ман расканьма. Тек ога сынады меним юрегим, тек ога сенемен мен балаларымды. Буьгуьнде йиеним Севги атыннан, онынъ колында эмленип, эндитиси оьскен балаларым эм мендей баска коьплеген аьдемлер атыннан Тогана Абуевна Шомаровага ак юрегимнен уьйкен разылыгымды билдиремен. Кудай ога берк ден савлык, узак яшав оьмирин берсин деп тилеймен. Ис аьрекетинде бийик тавлар эсабындай уьйкен уьстинликлер коьп болсын.

КАНБИКЕ ДЖУМАЛИЕВА,
Карагас авыл яшавшысы.

ТИЛСИЗ ЯВ

От туьсуьвден сакланув керек

Куьнлер йылынып баслады. Ызгы йылларды алып караганда, бу мезгил от туьсуьвлер коьп болады, оларга себеп курыган оьленнинъ янувы калаларда, авыл ерлерде кокыслар, солай ок кокыслар парк, орман авыл хозьяйстволык ерлерде тасланадылар. Южно-Сухокумск каласында, Ногай эм Тарумов районларында быйылдынъ ишинде 5 кере от туьсуьвлер болган.

От туьсуьвлердинъ коьбиси тергевсиз былтыргы оьленди эм пишенди ягудан болады. Солай ок от туьсуьвге себепши анышылар эм балыкшылар боладылар. Аьдемлер бав-бакшаларда кокыс ягып калдырадылар, табиятка шыкканда от ягады-

лар, таьмекиди тымдырмай таслайдылар.

Коьбисинше, сондай от туьсуьвдинъ калдыклары авыр болады. От орманлыкларга, курылысларга, турак уьйлерге кетеди. Ел мен ушатаган янып турган оьлен агаш курылыска туьседи эм ол тутанып янады. От пан бирге авага туьтин де киреди, туьтин ишинде углекислый, угарный газлар, азот окиси бар. Туьтиннен кала эм авыл яшавшылары зарарланады. Оннан баскалай, от туьсуьвлерди тымдырув уьшин уьйкен карыжлар шыгарылады. Ким куьнали от туьсуьвге? Бириншилей, таьмеки тартатаганлар, тымдырылмаган серник яде таьмеки курыган оьленге тасла-

нады, эм от туьседи. От туьсуьвлерге себепши, коьбисинше, балалар боладылар. Олар оьлен якканда от туьспеге болатаганын аныламайдылар. Солай ок от туьсуьвге себепши бав-бакшада ислеятаганлар боладылар. Олар яккан оьленлер эм йыйылган кокыслар айлак уьйкен шыктаж боладылар. Яз куьнинде аьдемлер орманга барадылар, коьбисинше, олар от тымдырмайдылар.

Соны ман байланыста Южно-Сухокумск каласы, Ногай эм Тарумов районлары бойынша алдын шалув эм тергев аьрекетининъ 7-нши номерли территориаллык боьлигининъ куллыкшылары яшавшыларды сак болынъыз деп шакырув эте-

дилер. Таьмеки тартатаганларга ерге серниклер эм тымдырылмаган таьмеки тасламага ярамайды. Балаларды каравсыз калдырманъыз. Турак уьйлерде от туьскендей болса, тымдырмага сув болмага керек. Исси куьнлерде предриятиелерде, турак уьйлерде пешлер ягуды, от туьсирмеге болатаган ислерди кесек заманга токтатув керек. Кырда да от туьсуьвден сакланув йорыкларды тутув керек. Авыл ерлерде бав-бакшаларда, дачаларда аьдемлерди от туьсуьв акында билдиретаган сигнализация болув керек. Турак уьйдинъ касында боькше мен сув болув керек. Аьдемлер яшайтаган ерлерде ерли яшавшылар куьши мен от туьсуьвден

сакланув куьплер туьзбеге керек. Авылларда сув аькелетаган эм ер казатаган техника болмага керек, яшавшылар ман анылатув, хабарласувлар юритпеге тийисли, авыллар эм айырым оьъектлер байланыс пан канагатланмага керек. От туьсуьвден сакланув йорыкларынынъ пунктына коьре, кокысты айырым ерлерде, уьйлерден 50 метр узакта ягув керек, отты тергевсиз калдырмага ярамайды. Йорыкларды бузганы уьшин Россия Законодательствосы ман административлик эм уголовлык яваплылык коьриледи.

А. АНВАРОВ,
боьлик етекииси, ишки службасынынъ подполковниги.

1995-нши йылда А.Ш. Джанибеков атындагы Терекли-Мектеб орта школасы ман Татьяна Викторовна Ромазанова атына берилген А187237 номерли аттестат куьшиннен тайган деп эсапламак.

1993-нши йылда ДР Ногай районнынъ кешки орта ортак билимлендируъв школасы ман Рустам Магомедович Аминов атына берилген А 674676 номерли аттестат куьшиннен тайган деп эсапламак.

«ШОЫЛ ТАВЫСЫ»
(ГОЛОС СТЕПИ)
ТОКТАСТЫРУВШЫ:
Дагестан Республикасынынъ Баспа эм информация министрствосы.
Бас редактор
КОЖАЕВА Э.Ю.

Дагестан Республикасы бойынша Байланыс информациялык технологиялар эм коьлем коммуникациялар тармагында тергев салув бойынша Федераллык служба управленесинде регистрацияланган.
Регистрациялык номери ПИ №ТУ 05-00359 (12 декабрь 2016 й.)
Колязбаларга рецензия берилмейди. Олар кери ызына кайтарылмайдылар. Авторлар ой токтастары редакциядыкы ман келиспеске боладылар. Авторлар язылмалары уьшин яваплылар. ДР-нынъ Баспа эм коьлемлик коммуникациялар бойынша комитети.

Баспалавга кол басылув заманы – 17 саьатте. Баспалавга кол басылган – 16 саьатте.

Адрес редакции и издателя:
368850, Республика Дагестан, Ногайский район, с.Терекли-Мектеб, ул.К.Маркса, 49
Газета «Голос степи».
Электронный адрес: sholtavisi@mail.ru
Официальный сайт газеты (www.golos-stepi.ru)
Телефоны:
Общий отдел – 21-4-71
Индекс – 51365

Газета выходит 52 раза в году.
Тираж – 3000 экз.
Цена – 5 рублей.
Реклама и объявления публикуются по договорным ценам.
Газета отпечатана в типографии ГАУ РД «ИД «Дагестан» по адресу:
367018, ДР, г.Махачкала, Проспект Петра 1, 61.